

Allmogemöbler i Tornedalen 1600 – 1900-talet

Innehåll

INLEDNING	2
KISTAN	3
KISTSTOL	8
STOLEN	10
TABURETTER OCH PALLAR	13
GUNGSTOL	16
SKÅP	17
BORDSKÅP	21
BORD	23
GOLVUR	26
VAGGA	28
SÄNG	30
SOFFA	33
KÄLLSKRIFTER	34

(Översättning. Fackterminologin ej expertgranskad)

INLEDNING

De möbler som de breda folklagren har använt kallas allmogemöbler. De är i allmänhet inte yrkesmässigt tillverkade. Stilmässigt följer de inte direkt internationella trender, utan regionala variationer är kännetecknande för dem.

Tornedalen är ett enhetligt folkkulturområde med sin egen särprägel. Bygden har varit viktig inom handeln ända sedan medeltiden. Därigenom har man uppnått ett välstånd som även berikat folkkonsten. Detta kan ses i Tornedalens särpräglade möbeltradition samt i dess prydnadsmotiv och dekormåleri.

Möblerna har varit bruksföremål med vilka man också tillfredställt en skönhetslängtan. Snideri och dekormåleri har fått lokala stildrag, som sedan 1700-talet utvecklats till en rik bildvärld. Möblerna målades med klara renässansfärger i rött, blått och gult. Som mönster togs naturens egna växtmotiv vilka också hade en religiös betydelse. Ornament och ådring användes likaså. Avbildande motiv, som t ex personbilder och vasmotiv var sällsynta.

Det var i allmänhet lokala snickare som tillverkade allmogemöbler eller så tillverkade man dem själv så gott man kunde. De mest krävande mönstren lät man göra hos yrkesmässiga snickare. Kringresande köpmän som förmedlade fabriksmöbler kom till Torneå på 1920-talet. Då minskade den egna möbeltillverkningen och så småningom gick man över till fabriksstillverkade möbler.

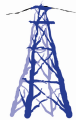
Bondehemmets allmogemöbler 1600 – 1900

1600-talet: Bostadshuset var ett rökporste eller en så kallad parstuga som bestod av två rum och en förstuga. Till inredningen tillhörde fasta eller lösa bänkar, en fast säng, en bordsbänk och eventuellt en lös pall.

1700-talet: Med hjälp av den förbättrade uppvärmningstekniken separerades rummen. Antalet möbler ökade. Bord, bänkar och stolar blev allt vanligare. Dessutom tillhörde kistor och mindre förvaringsföremål inredningen. Mera sällsynt var det att äga ett skåp eller en klocka.

1800-talet: Till bondehemmet tillhörde sängar, bord, skåp, en vagga samt olika slags sittmöbler. Även byrån och soffan är kända i Tornetraktens bondemiljö.

1900-talet: Omkring 1800-1900 flyttades möblerna från att ha varit placerade nära väggen till mitten av golvet. Vid seklets början bestod bondehemmets inredning av allmogemöbler även om de var få till antalet. Från och med 1930-talet blev stoppning av sitsar allmän i fabriksstillverkade soffor och stolar.

KISTAN

Kistan har ett lock och den är ofta försedd med järnbeslag. Den är en låsförsedd förvarings- och transportlåda av trä. Kistan kallas folkligt på finska också "kirstu" (svenskans kista).

Färdspannen är ett med lock försedd förvaringskärl, vars kanter består av en böjd tunn aspbräda, näver eller en tät rotsnodd.

Kistan är en av de äldsta lösa möblerna. Man har använt den till förvaring och transport av många olika slags varor, såsom pengar, livsförnödenheter, kläder, hemgiftsgåvor eller hela egendomen. Dessutom har den kunnat användas som bord eller för att sitta på.

Kistornas storlek, form och tillverkningsmetod varierar allt efter vad de skulle användas till. Förutom som prydnad används järnbeslaget till att stärka konstruktionen. Kistans sidor är ofta försedda med bärhandtag av järn, och ett draghandtag för att underlätta öppnandet av locket. I allmänhet finns det i kistan också en låda med flera fack vilken sitter fast och är försedd med ett lock.

Den stora kistan från år 1723 har använts som kassakista för Torneå stad.

Mindre förvaringsskåpor tillverkade med hjälp av falsning.

Köpmans resekista med järnbeslag var tillverkad med samma teknik som en skäppa. Detta innebär att man sammanbinder de olika delarna genom att sy med rot eller annat böjligt material.

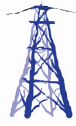

I hattasken förvarades styckemössan. Asken är tillverkad med falsning och den är från år 1786.

En ekfanerad kista i litet format i barockstil. Den är avsedd för förvaring av dokument.

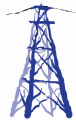

En kista i litet format med prydnadsjärnbeslag från år 1832.

Om sista bokstaven i monogrammet målat på kistan var ett D (D=dotter), är det fråga om en brudkista. Kistans innerlock dekorationsmålades i allmänhet i de äldre brudkistorna. Locket stod framme i rummet till allmän beskådning. Innerlocket var för det mesta vitt, på det vita målade man en lager- eller lövkrans som var öppen uppåt. I kransen fanns röda eller vita bär. Som prydnadsmotiv förekom också följande: kron eller blomsterkronemönster, slöjdrapering respektive brudpäll eller bibliska bildberättelser. Kistan gick ofta i arv inom släkten och innerlockets målning kunde förnyas då den gick över från mor till dotter. Dekoreringen av kistans yttre sida anses ha börjat 1700. Förutom järnbeslag har blomstermotiv av olika slag, efterbildning av trämaterial eller marmoreringsmålning kunnat pryda yttersidan.

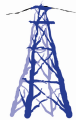
Kista från år 1807 på vilken ett solfjäderformat mönster och ett nätmönster ådrats.

Kistan har ett stiliserat kronmönster med röda blommor i kronornas spetsar. Blomstermönstren är grupperade som regelbundna mönsterfält som nästan påminner om ett ornament. Inne i kistan finns en låda för förvaring av saker. Monogrammen på insidan av locket är E:L:L: D och året Anno 1813.

I denna brudkista finns en gruppering av blomstermotiv med influenser från den gustavianska stilen. Dekormålaren har strävat efter ett naturalistiskt framställningssätt eftersom bladens och blommornas tredimensionalitet har framhävts med hjälp av skillnader i färgnyanserna. På insidan av locket finns monogrammen B:A:D: År 1803.

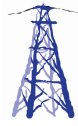
Kistan är från början av 1800-talet och dess blomstermönster är symmetriskt placerade ovanför varandra på fälten mellan järnbeslagen. Tre blomstermönster finns kvar från den på lockets insida målade kransen.

Användningen av avbildande motiv på brudkistor är sällsynt. Förutom blomstermotiv finns det halvporträtter på denna kista. Bilderna föreställer representanter för den världsliga och den kyrkliga makten. En målad krona finns ovanför de mittersta halvporträtterna och personerna är klädda i överklassmannens dräkt. På fälten närmast hörnen finns ett solfjäderformat växtmotiv och personerna är klädda i prästdräkt.

KISTSTOL

Kiststolen är en sits tillverkat av trä och försedd med ett ryggstöd. Den har en stomme på ben och inne i stommen ett lockförsedd förvaringsutrymme. Förvaringsställets lock som är försedd med gångjärn fungerar som sits. I Tornedalen kallas kiststolen också skåpstol, höstol, rosstol och nätstol. Dessa namn syftar på ändamålet stolen använts till.

Kiststolen sägs ha utvecklats bland dem som hade ett rörligt yrke och som då behövde både något att sitta på samt en förvaringsplats för förnödenheter. Vad beträffar formen tror man att kiststolen har utvecklats från en kubbstol som hade ryggstöd och som var gjord av en urholkad trädstam, men man anser dem också vara parallellföreteelser till varandra.

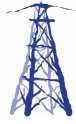
Kiststolen är känd i västra Finland. Längst var stolen i bruk i Torne och Kemi älvdalar. Där användes den bl.a. till förvaring av skodon och skohö. I Tornedalen var kiststolens hela underrede ett förvaringsutrymme. I södra Finland finns i underredet antingen ett skrin eller en draglåda. Förvaringsstället var ofta försedd med lås.

Eftersom Tornedalens kiststol som möbel var synligt placerad i storstugan fästes särskild uppmärksamhet vid dekoreringen. Dekormålade och snidade kiststolar brukade också ges som hemgift.

Stolens ryggbräda är dekorerad med stiliserade gravingar och tvärsnitt eller perforeringar. Dekorationsmålningen är gjord år 1873. På insidan av stolens lock har en gul krona och året 1873 målats. Den blåa kiststolens speglar är röda och dekormålade med vita blomkronemotiv.

Sidorna till den brunmålade kiststolen är försedda med blomstermönstrade speglar samt ett bågformigt ryggstöd.

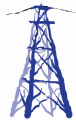

Ryggbrädan på kiststolen med raka linjer är prydd med två smala genomskurna partier. På insidan av locket finns målade monogrammet EJD (D=dotter) och året 1836.

Stolarna kunde dekormålas efteråt. Denna stol målades för hemgift 20 år efter tillverkningen. Kvar av målningssytan finns blå målningsrester på ryggstödet pinnar samt på insidan av locket märkningen:

E:M:M:D: 18 29/10 63.

STOLEN

En stol är en på ben stående möbel avsedd som sits för en person.

Stolarna var sällsynta på 1500-talet. År 1681 nämns stolen för första gången i Torneå. Lokala handelsmäns förbindelser med stora städer gjorde att stolarna blev vanliga bland borgare och bönder. I slutet av 1700-talet hade användandet av stolen redan stadgat sig i Tornedalen.

Den mest populära stolmodellen på 1600-talet var renässansstolen. Den var i bruk i Finland fram till 1900-talet. De raka och robusta formerna motsvarade snickarnas skicklighet. Senare påverkas renässansstolens utseende av influenser och stilar från respektive tidsperiod.

Den brunfärgade renässansstolen från Torneå har drag av barock och benen är formsvarvade och stolen har dubbla slåar. Under den bruna målningen finns ett gråaktigt färglager med förgyllning vilket är typiskt för den gustavianska stilen. Stolen har målats i flera omgångar och kvar finns flera färglager bl.a. brunt och grönt.

Bondstolarna saknade oftast barockdrag. Nära kuststäderna finner man i någon mån stolar försedda med högt ryggstycke och hög ryggbreda.

Den fransk-engelska renässansstolen från Torneå skiljer sig från en holländsk i slåarnas uppsättning som är enkel. Stolens sargar har profilerats och ryggbredan är utsmyckad med en av hjärtfigurer genomskuren balustrad.

Akantisbladgirlander utgör motivet till sniderierna i stolarna som använts i Torneå rådhus.

I stolar försedda med höga ryggstöd kommer barockdragen fram till exempel i de dekorativa svarvningarna.

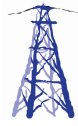
Stilriktningen nyklassicism kom, när det gäller stolar, till uttryck i form av en tydlig och enkel gustaviansk stil samt som empire och Biedermeier. Empire- och Biedermeierstolarna är populära i Tornedalen och de utvecklades utifrån den gustavianska stolen.

Benen till den nyklassiska stolen är svarvade och har dekorerats med vertikala skårer. De binds samman med en H- formad tvärslå. Ett löpande flätbandsornament går runt ryggstödet. I det fyrkantiga ryggstödet finns ett vertikalt galler med en figur som liknar en kärve. Den randiga sitsklädseln är ny.

Stolen som har gustavianska drag och som målats ljusgrön, hade ursprungligen en grå nyans som är typisk för den gustavianska stilen. Ryggstödet dekorerar av ett flätbandsornament.

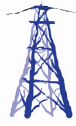
*Stolen som varit en skrivares
sits har vertikala skårer i
benen. Ryggstödets övre kant
är dekorerat med ett kot
motiv.*

*Stolar med drag av Biedermeier producerades industriellt under 1900-talets första decennier då de
var mycket omtyckta. Den H-formiga tvärslån
härstammar från renässansstolen.*

TABURETTER OCH PALLAR

Taburetter och pallar är på ben stående sittmöbler som ofta är små till storleken. Regionala benämningar är t.ex. "krenkku" (Ylitornio, Pello), "pahkatooli" (knölstol, Alatornio), "juurenkäyrätöoli" eller "pallitjakkara" (Tervola).

Av lösa möbler är stocken den till formen enklaste. Av stocken formade man senare en kubbstol som är den äldsta kända stolen med ryggstöd. Kubbstolen består av en stock som urholkats till sits och ryggstöd. Under kubbstolens sits finns ett förvaringsutrymme. Pallarna är också gamla sitsar. Man använde dem i samband med sysslorna i storstugor och i ladugårdar. Det fanns också stolar gjorda av en stubbe, försedda med ryggstöd och tre eller fyra ben.

Pallar med tre eller fyra intappade ben antingen med ryggstöd eller utan. Benen till sitsen utgjordes av tappar som sattes i hålen.

Sitsens form hos pallar med tappade ben varierade. I de nyare pallarna är sitsen i allmänhet fyrkantig. Pallens höjd är 20 cm, sitsens storlek 32 cm x 27 cm.

Stolen på bilden har tvågreniga ben samt i ryggbrädan två öppningar som fungerar som handtag.

En stol som grundar sig på samma konstruktion som den ovannämnda av en stubbe tillverkade stolen. Sitsen och ryggstödet är tillverkade av två olika brädor. Stolens maximala höjd är 84 cm, sitthöjden 42 cm, sittbrädans dimensioner är 28 cm x 33 cm.

En liten pall där sargarnas kanter är dekorerade med mönsterprofilering och perforering. Tre stycken hål i sitsen underlättar lyftandet.

Vigselpallar är låga stoppade taburetter där brudparet, under en vigselceremoni enligt det långa vigsselformuläret, knäböjer. De tillhörde prästgårdar, men de större husen kunde också ha sina egna vilka byborna brukade låna. Uppstaplade kuddar övertäckta med duk har också använts i stället för vigseltaburettarna.

Vigseltaburetter som varit i bruk i Torneå församling är beklädda med tyg av vävt ullgarn där rutrane-bindning ingår.

GUNGSTOL

En gungstol är antingen en längs eller tvärs gungande med medar försedd stol där en eller flera personer kan sitta. Den är oftast tillverkad av trä. Gungstolen har regionala benämningar så som bl a "kungastooli" (sv. gungstol) och "soututooli" (dialekt) och "kiikkustuoli".

Det finns två huvudtyper av gungstolar: 1) en modell med lågt ryggstöd och korta ben där en eller flera personer kan sitta och 2) en modell med högt ryggstöd och långsgående medar. Gungstolen med långsgående medar, avsedd för en person, utvecklades i Amerika (Förenta Staterna) utifrån en engelsk Windsor-stol med ryggpinnar där man lade gungmedar till sitsen. Gungstolen kom under de första decennierna av 1800-talet från Amerika till Finland med hemvändande svenskar. Gungstolen blev fort en omtyckt möbel vars utbredning gynnades av att man år 1863 tog med den i träslöjdsundervisningen vid seminariet i Jyväskylä. Gungstolen tillsammans med pinnstolen är de första möblerna hos vilka den ursprungliga modellen bevarades även efter det att de blev allmänt förekommande.

Gungstolen med långsgående medar är allmänt utbredd i hela Tornedalen. Den placerades vanligen mitt på golvet i storstugan. En tvärsittig gungstol är den mera sällsynta av dessa och den sägs vara en variant av en bänk med ryggstöd i samma storleksklass.

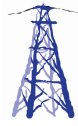

Gungstolen, en så kallad Boston-stol från slutet av 1800-talet på bilden är en modell med långsgående medar. En gungstol av denna typ har varit den mest omtyckta modellen redan över 100 år och den tillverkas fortfarande.

En gungstol med dekorskuren tvärslå.

SKÅP

En lös rektangulär möbel där en av väggarna är öppningsbar. Den är avsedd som ett förvaringsutrymme.

De äldsta skåpen är de fasta, i väggen murade skåpen i medeltida kyrkor. Man kan inte exakt fastställa tidpunkten för när skåpen övergick till världslig miljö, men man antar att det skedde på 1300-talet. Skåpen var till en början fasta, de tillhörde själva fastigheten och man antecknade dem inte i lösöresförteckningen. Skåp har möjligen i slutet av medeltiden funnits i överklasshem, och senare i bondemiljöer.

Skåpen delas in efter sin storlek i små väggskåp, medelstora bänkskåp och i stora golvskåp. Alla dessa är kända i Tornedalen.

Ett stort (höjd 177 cm) hörnskåp i renässansstil från slutet av 1600-talet i Vojakkala. På dörrarna finns speglar samt arkadutsmäckning.

Ett cylinderformat och trekantigt hörnskap som sitter fast i väggen är känt i Tornedalen. Det tillhörde husfrun eller husbonden och i det förvarade man små viktiga saker, såsom pengar eller värdesaker.

Ett mera sällsynt cylinderformat hörnskap härstammar från 1800-talets första decennier.

Ett så kallat drängskap, ett hörnskap från Alatornio (Nedertorneå).

Ett till formen fulländat överskåp är typiskt för ett stolpskåp eller en stolpskänk "tolppasenkki" (namnet kommer från svenskan). Överskåpet skiljs åt från nedre delen med en smalare mellandel. Mellan det nedre och övre skåpet finns ofta svarvade stolpar. Denna skåpmodell var känd redan på 1600-talet. Den massiva stolpskänken från Torneå är fastsatt i väggen med hjälp av länkar av järntråd fästa vid sidorna så att den kunde stå upprätt på en ojämn golvyta. Under skåpets brunaktiga färg kan man skönja spår efter svarta mönster.

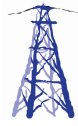
Skänkskåpet är ett golvskåp, vars övre del är smalare och ofta också högre än den nedre delen.

Skänkskåpet från Karunki är av så kallad Torne älvdals modell och har ådrats rött. Tilläggsutsmyckningen i övre delen är senrokoko. Den inre delen av överskåpet har stänkmålats med röda och vita färger. På insidan av dörren har bokstäverna EAD A 1832 målats och skåpet har sannolikt utgjort en hemgift.

Ett kombinerat bord och skåp är en möbel som fortfarande är i bruk. Bildens bordskåp har drag av jugendstilen och härstammar från 1900-talets första decennier.

BORDSKÅP

Ett bordskåp är ett fristående flerhörnigt bord. Ett skåp bildar bordets underdel.

Betecknande för ett bordskåp är att det består av en framskjutande skiva och en underdel som är bredare. Skivan är antingen fast eller lös och man har kunnat vända den upp och ner för bakning. Man har använt den också som mat- och tvättbord. Det kan finnas en draglåda mellan skivan och skåpet. Man har förvarat varor som användes dagligen eller mat i skåpet. Typiskt för bordet är att det har två eller fyra dörrar ofta med spegeldekorer. Ådring och dekormålning var vanligt och ibland ådrade man också skåpets baksida. I Tornedalen delas bordskåpen efter formen på bordsskivan antingen i fem- respektive åttahörniga. De femhörniga borden var mest vanliga i Torneälvens nedre delar och de åttahörniga högre uppe i älvdalen. Modellen för ett bordskåp i Tornedalen har förändrats efter stilepokerna och det tillverkades i allmänhet av en lokal snickare.

På de femhörniga bordskåpets spegeldörrar från Alatornio finns enkla, stora dekormålade blommor.

Detta bordskåp har tre draglådor och fyra öppningsbara dörrar.

Det femhörniga bordskåpet är från år 1861. Löpande blomstermönster dekorerar dörrspeglarna.

På dörrspeglarna till det 8-hörnade bordskåpet finns ett blomkronemönster, syftande på brudkronan som bruden haft på sig under vigseln. Brudens krona bestod i allmänhet av röda och vita blommor, av gröna blad samt av en krans.

BORD

Ett bord är en möbel med en horisontell antingen fast eller lös skiva på ben eller en annan stödkonstruktion som håller upp den.

Den enklaste bordsmodellen var en furubalk som lades som en skiva på ben gjorda av rotgrenar. Den här typen av bord utvecklades under medeltiden till ett bockbord där bordsbenen är sammansatta med en eller två längsgående balkar. Den rektangulära eller med avskurna hörn försedda bordsskivan var i allmänhet lös. Då man vände bordsskivan upp och ner, kunde den användas till exempel som bakkingsunderlag. Under bordsskivan fanns ibland också en draglåda för förvaring. Av bockborden utvecklades olika varianter, t ex ett bord med korsformade ben där benet består av plankor, fastsatta i x-form. Bockbordet anses vara ursprungsformen till borden med fyra ben som senare blev vanliga.

De äldsta borden är försedda med en längsgående balk och har platta fötter. I mitten av längsbalken eller spännbalken finns ett skivmotiv. Halvskivor pryder stöden mellan benen och bordsskivan.

Känd i Tornedalen är en längsgående balk snidad i laxstjärts liknande form såsom på detta bockbord tillverkat år 1727 i Karunki. Balken som binder ihop benen har dekorerats med blåroda rosettcirklar.

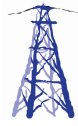
På bockbord från senare datum snidades benen ofta i vasform.

Förutom bockbordet var ett slagbord också en vanlig möbel i den Tornedalska storstugan. Det var som populärast i slutet av 1700-talet. Som förlängning till mittdelen kunde man fälla ut en eller två skivor som var försedda med gångjärn, bordsytan blev då större. Bordet kallades också "kiivu- eller kiu"-bord (svenskans skiva).

Slagbordet användes som mat- och arbetsbord i storstugorna. I de stora husen var dess plats antingen i gästrummet eller i kammaren.

Från och med 1600-talet fick bordet fyra ben. Det fyrbenta bordet var antagligen känt under den gustavianska perioden i Tornedalen. Karaktäristiskt för den var nedåt avsmalnande ben med skårdekorationer, pärlstavs- och löpande 8-formigt ornament. Bord med draglåda var också känt. Ända fram till slutet av 1800-talet fanns de gustavianska dragen kvar i mindre bord.

Ett litet bord med fyra ben i sengustaviansk stil. Det är ornerat med sniderier. Sargen har en löpande flätbands- och pärlstavsdekoration samt en skårdekoration på de nedåt avsmalnande benen.

GOLVUR

Ett golvur eller pendelur fungerar med hjälp av lod. Den består vanligtvis av tre delar: ett klockhus, ett pendelhus och en sockel vilka tillsammans bildar urets fodral eller skåp. Avsikten med skåpet är att säkerställa en så jämn och ostörd gång som möjligt. Golvuret placeras antingen fritt stående på golvet eller fästes i väggen.

Golvurets plats i heminredningen är allmänt vedertagen. Förutom att visa tiden har den som bruksföremål prytt hemmet samt vittnat om ägarens och hemmets status. I Ylitornio ansåg man att golvuret tillhörde huset och kunde därför varken säljas separat eller utmätas utan gick i arv tillsammans med huset. Den egentliga blomstringstiden för golvuret infaller ca. 1800-1860. Urmakarna hade ofta högt anseende som bl a Könnis ("Könniklocka") i Ilmajoki.

Golvuret - som blivit den mest värdefulla möbeln i ett bondhem – kom vid tiden mellan 1700- och 1800-talen till Tornedalen i huvudsak från Dalarna tack vare det ekonomiska välståndet och de goda kommunikationerna. Man vet att det vid slutet av 1700-talet i Torneå fanns golvur av den så kallade "drottning Annas stil". Dessa ur hade raka linjer, sockeln och fodralet var breda, och smala i pendelhuset. Efterbildning av kinesisk lackmålning samt dekorerung med motiv från Kina var typiska drag för en klocka i "drottning Annas stil". På 1700- och 1800-talen fanns det i princip golvur av två slag i Tornedalen; ett ur med båglinje av gustaviansk-rokoko stil och ett golvur med raka linjer av nyklassisk stil.

Ett gustavianskt golvur försedd med årtal 1789 har drag av rokoko. Gustavianska stildrag är urets ljusa nyans liksom det löpande 8-formiga ornamentet. Ett snäck- och korsmotiv i krönet representerar rokoko liksom också urets bågformiga linjer.

Golvurets plats i storstugan i Tornedalen var vid den bakre väggen. I uret fanns ett enkelt urverk av trä och draget räckte för ett dygns gångtid.

Ett golvur i nyklassisk stil. Krönet har ersatts av ett vågrätt listverk som går uppåt i en böj på ett för stilen typiskt sätt. Sidorna till klockdelen är raka och har dekorerade urnor. Golvuret saknar de typiska bandornamenten som i regel brukar vara snidade på skåpets kanter. Ådringen på fodralet – av det nyklassiska golvuret som härstammar från Karunki – tyder på influens från empire. Modellen är fortfarande omtyckt, den tillverkas på medborgarinstitut och i hobbyföreningar i Tornedalen.

Ett väggur som har ett pendelurverk. Frontbrädan och hörnen har geometriska rosetter.

VAGGA

En trä tillverkad spädbarnssäng som kan vaggas. I allmänhet en möbel med bågformade medar som placerades på golvet. Vaggan kallas också "kätkyt" (östra Finland) och "vaku" (Egentliga Finland och Tavastland).

Vaggan som sovmöbel för spädbarn torde ha blivit allmän i slutet av 1700-talet bland de breda folklagren. Exemplen från städerna och herrgårdarna samt upplysningarna från myndighetshåll hade betydelse för utvecklingen. Barn brukade tidigare sova mellan sina föräldrar vilket medförde stor risk för kvävning. Vaggan har i allmänhet gått i arv inom generationer och antingen en nära släkting eller en känd snickare hade tillverkat den. Användningen av vaggorna upphörde mot 1900-talet då de ersattes av barnsängar.

Vaggorna var i allmänhet sparsamt dekorerade och i huvudsak enfärgade. Formade lister och dekorationer med blomstermotiv användes i någon mån. Spegeldekorationer antingen med renässansmotiv som utgångspunkt eller lister och skårar i gustaviansk stil har förekommit som sidodekorationer.

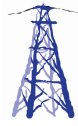
Enligt gammal sedvänja var vaggan ett föremål för trosföreställningar och förhoppningar; de goda egenskaperna av släktens medlemmar - som gungats i vaggan - önskade man skulle föras vidare till den följande som vaggades. Ett uttalande ursprungligen från Alatornio återspeglar hoppet: "Må du växa till en lika bra människa som din släkt i vars vagga du ditt liv får börja."

På svenska sidan trodde man följande om vaggorna: "I en vagga med långsgående medar blir barnen långa, och i en vagga, som gungas på tvären, blir barnen korta och runda."

Man anser att en vagga av den här typen är den äldsta och att dess konstruktion sannolikt härstammar redan från medeltiden. Torne älvdal var den mest centrala regionen där vaggor med långsgående medar användes. Vaggmodellen kom hit – tack vare handelssjöfarten - antingen från norra Balticum eller Stockholm. Det mest typiska draget för en vagga med långsgående medar från Nordbotten är de massiva medarna. Mittpartiet på medarna snickrades ofta i form av en laxstjärt.

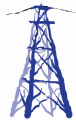

I ändarna på vaggan med tvärgående medar finns volutdekorationer och i hörnen skålformiga knoppar. Vaggmodellen är yngre än den med längsgående medar. Den är försedd med avrundade och urkarvade hörnstolpar samt knoppar. I stället för spegeldekorer kunde man i fråga om denna vagga tala om en spegelkonstruktion, eftersom dess ramkonstruktion består av hörnstolparna och av kanternas övre och nedre delar. I dessa har sedan en profilerad utfyllnad fästs.

En vagga med tvärgående medar från Alatornio har en relativt hög sockel vars syfte möjligen varit att lyfta vaggan i höjd med föräldrarnas säng till natten. Dessutom har vaggans sockel gett jämnare gång på en ojämn golvyta.

SÄNG

En säng är en möbel avsedd att vara ett underrede till en bädd. Förutom som sovplats användes den också som soffa och sits.

Innan sängen blev allmän sov man i regel på en halvbädd eller på en fäll på golvet i storstugan. Som stöd för huvudet hade man ett huvudgärdsbräde som generellt ännu på 1800-talet användes som ersättningssäng i östra och norra Finland.

I huvudgärdet finns ett snett cirka en meter långt bräde som ligger på en sockel. Bildens huvudgärd är också utrustat med ett handtag.

En stolpsäng är en halvfast konstruktion som stöds av en vägg och en hörnpelare. I slutet av 1700-talet blev sängen allmän som lös möbel. Då utvecklades stolpsängen till en utdragbar säng som tog mindre plats i storstugan.

En utdragbar säng är typiskt låg och bred och den var i allmänhet placerad i närheten av dörröppningen som en så kallad drängsäng. Sängen har dekormålats med de på 1850-talet populära volutbågarna och är försedd med listverk.

Till soffsängen hör en sänglåda, en utdragbar sänghalva försedd med två egna ben samt en hög rygg. Den kan vara utan lock eller försedd med ett sådant.

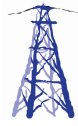

En utdragssoffa i gustaviansk stil blev allmän på 1860-70-talen och var allmänt förekommande ännu i början av 1900-talet. Sängen på bilden har mönsterådrats. I de bakre hörnen och på den raka brädan högst uppe på ryggstödet finns dekorerade knoppar samt räffling på sid- och frontbräderna.

Dragsängen eller sängen med triangulärt gavelkrön var mycket allmän i Tornedalen från och med 1900-talet. Svarvade knoppar samt armstöden och frontstolparnas halvstänger utgör dekorationer i sängen på bilden. Dragsängen målades också ibland.

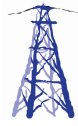

Tidstypiska möbler förekommer också i barnens leksaker. Dockans soffsäng från år 1911 har ådrats och dekorerats med guldfärg. Tuppen som pryder ryggen är en avdragsbild.

En imperialsäng som drogs ut från gaveln, var känd från början av sekelskiftet 1800-1900 i Tornedalen. Kännetecknande var en hög huvudända och en lägre fotända. I sängens målning efterbildades ofta mörk mahogny eller ljusare masurbjörk.

SOFFA

I början av 1800-talet var soffor med ryggstöd av pinnar kända i Tornedalen. De användes också som sängar. De var dragsoffor som var försedda med en utdragbar låda. Ryggstycket ornerades med sniderier och dekormålning.

En gustaviansk utdragssoffa från Karunki med typisk form i ryggstödet vertikala delar med en s.k. solfjädersdekor i mitten.

Soffmodeller avsedda att användas som sitsar kom i bruk i början av 1900-talet.

Typiskt för dem var att de var försedda med pinnar i ryggstödet och i armstöden eller så var pinnarna grupperade i mitten av ryggstycket.

Den gustavianska soffan med pinnar i ryggstödet är försedd med ett spjalverk både i ryggstycket och i armstöden. Rygg- och frontlisten är försedd med äggstavs- och pärlbandsdekoration. Ett för den gustavianska perioden typiskt slingrande band dekorerar ryggstödet nedre list.

KÄLLSKRIFTER

Lähdeluettelo / Litteraturförteckning / Literature:

- Fredlund, Jane, 1983. *Allmogemöbler*. 3. tryckningen. Falköping.
- Fataburen*. 1975. Nordiska museets och Skansens årsbok. Lund.
- Hagelstam, Wenzel, 1993. *Suuri antiikkikirja*. toim. Pirjo Hämäläinen-Forslund. Porvoo.
- Heikinmäki, Maija-Liisa, 1981. *Suomalaiset häätavat*. Keuruu.
- Heinonen, Jorma & Vuoristo, Osmo, 1979. *Antiikkikirja*. Helsinki.
- Innes, Jacosta, 1990. *Scandinavian Painted Decor*. Italy.
- Jäntti, Lauri, 1970. *Talonpoikaisesineistön katoavaa kauneutta*. Porvoo.
- Kallioniemi, Anni & Kenttämaa, Hannu & Pekkala, Raili & Soini, Maija-Liisa, 1999. *Meän ruusu ja mustikkakuunu. Talonpoikaishuonekalujen koristemaalausta Tornionlaaksossa 1700-1800-luvulla*. Jyväskylä.
- Knutsson, Johan, 1989. *Barockmöbler på Skokloster*. Stockholm.
- von Konow, Jatta, 1996. *Keinutuoli*. Jyväskylä.
- Mäntylä, Sinikka, 1977. *Rokokoon koristeaihe länsipohjalaisessa kaappikellossa*. Tornionlaakson vk. 1977.
- Mäntylä, Sinikka, 1989. *Länsipohjalainen kaappikello*. Helsinki.
- Niiranen, Timo, 1981. *Miten ennen asuttiin. Vanhat rakennukset ja sisustukset*. Keuruu.
- Nokela, Leena, 1991. *Sisustustyylit*. Keuruu.
- Nokela, Leena, 1993. *Wanhain tavarain sanakirja*. Keuruu.
- Nokela, Leena, 1995. *Antiikkihuonekalut. Tyyli- ja korjausopas*. Keuruu.
- Pain, Howard, 1978. *The Heritage of Country Furniture. A Study in the Survival of Formal and Vernacular Styles from the United States, Britain and Europe found in Upper Canada, 1780-1900*. Canada.
- Pohjonen, Raul, 1997. *Allmogens skatter. Talonpoikien aarteita. 1700-1900*. Kokkola.
- Rahikainen, Hannu, 1967. *Tornionjokilaaksolainen kansanomainen sänky ja sohva*. Tornionlaakson vk. 1967.
- Salminen-Anttila, Liisa, 1990. *Kansanhuonekalujen muoto-oppia*. Keski-Suomen museon monistesarja 1/90.
- Silvennoinen, Tuija, 1986. *Tornionlaakson kansanhuonekalut*. Tornionlaakson vk. 1986.
- Sammallahti, Leena, 1980. *Suomalainen kansanomainen jalaskehto*. Vammala.
- Suomen kansankulttuurin kartasto I., 1976. Porvoo.
- Syrjävaara, Leena, 1963. *Kauniit kapioarkkumme*. Tornionlaakson vk. 1963.
- Talvitie, Ilmari, 1990. *Suomen kansankulttuuri*. Mänttä. s.184-191.
- Tunander, Britt, 1988. *Illustrerat antik lexikon*. Värnamo.
- Vuorela, Toivo, 1979. *Kansanperinteen sanakirja*. Porvoo.
- Vuorela, Toivo, 1975. *Suomalainen kansankulttuuri*. Porvoo.